

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון שכ"ב - פרשת חיי שרה - תשע"ח - קהילת הניכי הישיבות, רמות ב' פ"ס

פניני הלכה

העולה לתורה וטעה

בברכותיה, כיצד ינהג

א - כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תפילה ה"ה) - כל או"א מן הקרואין פותח ס"ת ומבטל במקום שהוא קורא בו, ואח"כ אומר ברכו את ה' המבורך, וכל העם עונין ברוך ה' המבורך כו'. וחזור ומברך בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים כו' בא"י נותן התורה. וכל העם עונין אמן. ואח"כ קורא עד שישלים לקרות, גולל הספר, ומברך בא"י אמ"ה אשר נתן לנו תורת אמת חיי עולם נטעה בתוכנו בא"י נותן התורה. ע"כ.

וכן מבואר בטור ובשו"ע (סי' קל"ט) [אלא דנוסף בדבריהם דאחר שענו הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד, חוזר המברך ואומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד, כדי לכלול עצמו בכלל המברכים].

והנה דבר שכיח הוא הדעולה לתורה טועה בברכות ומברך אשר נתן בראשונה או אשר בחר באחרונה, ויל"ע מה דינו בכה"ג.

ב - איתא במהרי"ל (הלכות קריאת התורה) - פעם א' טעה הקורא ויברך אשר נתן לנו תורת אמת וכו' בתחילה, וגערו בו וחזר והתחיל אשר בחר בנו. וגער בו מהרי"ל סגל שנית והצריכו לחזור ולהתחיל ברוך אתה תחילה הברכה. ע"כ. והובא לדינא במטה משה (סי' רל"ד).

אולם **הבאר שבע** (סי' ל"ז) אף דמתחילה הורה למעשה דיחזור העולה ויתחיל שוב הברכה בא"י וכו' אשר בחר בנו וכו', ומאחר שהתחיל לדעת אחרת לא עלתה לו תחילה. וחיליה מדברי המהרי"ל. הדר כתב דנתן לבו לעינין בזיון זה בים התלמוד ובמצולות הפוסקים, מאחר שלא מציינו בדברי האחרונים הרגילים להביא דיני המהרי"ל שהביאו דין זה. והעלה דאין לדין זה שחר כלל, ולא יכול להאמין שהורה כן המהרי"ל. שהרי כלל גדול נתנו בזה פ"ק דברכות (ב). דהכל הולך אחר החיתום, דאם פתח בשחרית במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא. והיני הכא שחזר והתחיל אשר בחר בנו לא גרע ממי שפתח בשחרית במעריב ערבים וסיים ביוצר אור דהסכימו כל הפוסקים שיצא, ומשמע דאע"פ שלא חזר והתחיל ברוך אתה מתחילת הברכה. וגדולה מזה שמע מדברי הטור (או"ח סי' ט"ט) דבחתומת יוצר אור סגי אפי' פתח במעריב ערבים ולא הזכיר אחריו יוצר אור כלל. ואפי' לדעת הפוסקים דבעינן שיחתום יוצר המאורות וגם שחזר והזכיר יוצר אור, מ"מ לכוי"ע א"צ לחזור ולהזכיר תחילת הברכה. והעלה לדינא דלא יצא מצינא שא"צ לחזור ולהתחיל תחילת הברכה בא"י, אלא שאיסור גמור איכא לחזור לתחילת הברכה מפני דהוי ברכה שאינה צריכה ועובר על לא תשא. ואם לא נזכר עד אחר שחתם הברכה יתנוק לגמרי ויאמר ברכת אשר בחר בנו אחר הקריאה, כיון דאין סדר הברכות מעכב וכדשנינו גבי ברכות ק"ש (ברכות ב.). ע"כ. וכן פסק המג"א (סי' קל"ט ס"ק ה').

אך **הא"ר** (סי' קי"ט ס"ק ג') נחית ליישב דברי המהרי"ל שעשה כן במשנה, ובפרט שהמטה משה הביא דבריו להלכה. דבאשתי ברכות ק"ש דהן ברכות במע"ב ולא נתקנו על ק"ש וע"כ אין סדר הברכות מעכב בהם, וישא"כ ברכות התורה שנתקנו על התורה סדר הברכות מעכב בהם. ולכן יש לסמוך על דברי המהרי"ל וכל שסיים הברכה יחזור ויברך אשר בחר בנו. מיהו אם נזכר קודם שסיים בא"י נותן התורה יתחיל אשר בחר בנו ולא יחזור לתחילת הברכה, כדברי הבאר שבע. והמהרי"ל איירי שסיים הברכה דבכה"ג חוזר ומתחיל ברוך אתה ה'.
וכדבריו פסק **השערי אפרים** (שער ד' סי' ט"ו), אלא דהוסיף לפרש דאם אמר בא"י ולא סיים נותן התורה, יאמר מיד אמ"ה אשר בחר בנו, ולא יסמוך על מה שאמר בא"י אמ"ה בתחילתו, דאל"כ יהיה מה שאמר עתה בא"י לבטלה.

אלא דהכרעת **הפמ"ג** (סי' קל"ט א"א ה') כהמג"א דספק ברכות להקל. וכן פסק **החיים אדם** (הל' ס"ח כלל ל"א ס"י"ב) דאם סיים הברכה לא יחזור לברך שנית אשר בחר בנו, אלא יברכה אחריו הקריאה. וכ"כ לדינא **בדרך חיים**, (והנהגת העולה לקרות לס"ת וביאר דאם נזכר קודם שאמר ה' מהחתומה יתחיל מאשר בחר בנו, ואם כבר אמר בא"י סיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר בא"י אשר בחר בנו. וכן הכריעו לדינא **החיד"א** (לדוד אמת סי' ו' ס"ק נ"ז), **החסד לאלפים** (הל' קריאת התורה או"ח) ו**המשנ"ב** (סי' קל"ט ס"ק ט"ו).

ג - עוד כתב בדרך החיים (שם) דאם אמר ברכה הראשונה כראוי ובברכה שניה טעה והתחיל אשר בחר בנו, אם נזכר טרם אמרו בא"י נותן התורה, יתחיל מאשר בחר בנו. אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר בא"י נותן התורה יתחיל עוד הפעם מתחילת הברכה. ואם נזכר לאחר בא"י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ"ה אשר נתן לנו וכו'. והובאו דבריו לדינא **במשנ"ב** (סי' קל"ט ס"ק ט"ו).

שמעתא אליבא דהלכתא

האם יש בגורל ופיים משום אסמכתא

א. אסמכתא. ב. משחק בקוביא. ג. משחקים שונים. ד. נתן הכסף או מוחל. ה. הטלת גורל. ו. הגרלת הפצים. ז. פייס.

א. אסמכתא

נח' **בב"ב** (נ"ט) האם אסמכתא קניא, דעת ר' יוסי דאסמכתא קניא ודעת רבי יהודה דאסמכתא לא קניא, ואמרו שם שאין הלכה כרבי יוסי. ו**פרשב"ם** אסמכתא, המבטיח לחבירו דבר על מנת שיעשה דבר לעתיד וסומך בלבו בשעת התנאי שיוכל לקיים הדבר וכשיגיע זמן, וכשיגיע הזמן יאנס ולא יוכל לקיים. לא קניא ואינו נתפס בתנאו ולא יפסיד בכך, ע"כ. וכן פסקו **הטשו"ע** (ח"ו"מ סי' רז) דאסמכתא לא קניא. ומבואר שאם הדבר התלוי ביד האדם לעשותו אינו גומר בדעתו להקנות לחברו וע"כ לא קונה. [וע"י **בתוס'** (ב"מ ע"ג ד"ה כל, ועד ד"ה הכא) וע"י **עוד בב"י** (סי' רז) שיש ד' סוגי אסמכתא. וע"י בגליון ש"כ האם בכה"ג אינו קונה מדרבנן או מה"ת].

ב. משחק בקוביא

ולענין אסמכתא שאינו ביד האדם כלל שנינו במשנה **בסנהדרין** (כ"ד:) אלו הן הפסולין (לעדות) המשחק בקוביא והמלוה בריבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית. ואמרו **בגמ'** שם משחק בקוביא מאי קא עביד אמר רמי בר חמא משום דהוה אסמכתא ואסמכתא לא קניא, רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא אלא לפי שאין עוסקין ביישובו של עולם מאי בנייהו איכא בנייהו דגמר אומנותא אחריתי, ע"כ. ו**פרש"י** אסמכתא, היינו דבר שאינו נותן לו מדעתו, אלא סומך על דבר שאינו, שסבור שהוא יכול לנצח, ופעמים שמנצחים אותו, ומכיון דאסמכתא לא קניא הוה ליה כעין גזילה בידו. ולרב ששת לא חשיב אסמכתא אלא במקום שסבור שבידו לעשות, ומרישא כי מתני הכי אדעתא דלא יהיב ליה, ולאסמכתא קא מתני, שטועה הוא וסבור שלא יבא לידי כך, אבל הכא לא סמך אמידו, דהא לא ידע אי נצח אי לא נצח, ואפי' הכי אתני, שמע מינה דמספיקא אתני וגמר ומקני, ולא גזילה היא, ע"כ.

והנה **הרמב"ם** (גולה פ"ו ה"ח) פסק שהמשחקים בקוביא, כגון אלו המשחקים בעצים או בעצמות וכיוצא בהם, ועושים תנאי בנייהם שכל המנצח את חבירו יקח ממנו סכום מעות, הרי זה גזל מדבריהם. ואע"פ שברצון הבעלים לקח, הואיל ולקח ממון חבירו בחנם, דרך שחוק, הרי זה גזל כו' וגזל מדבריהם הוא, ע"כ.

וע"י **במג"ד משנה** (שם) שהקשה שמשמע שהרמב"ם פוסק כרמי בר חמא דאסמכתא לא קניא. ובהלכות עדות (פ"י ה"ד) כתי' שהמשחק בקוביא פסול לעדות, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, הואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם, ונמצא שפוסק כרב ששת. ו**הכס"מ** (עדות פ"י ה"ד) כתי' דלעולם פוסק כרמי בר חמא, ושכן מוכח בשבת (קמ"ט:) מנה גדולה כנגד מנה קטנה אף בחול אסור משום קוביא, עיי"ש שהאר"ך. ו**הב"ח** (סי' נ"ד) כתב שלעולם הרמב"ם פוסק כרב ששת, אלא דס"ל שאע"פ שהמשחק בקוביא יש בו משום אבק גזל, מ"מ משום זה בלבד לא היו פוסלים אותו לעדות, ומשו"ה בעינן שאין לו אומנות אלא הוא, לפי שאינו עוסק ביישובו של עולם, והרי הוא בחזקת שאוכל תמיד מן הקוביא שהוא אבק גזל. וזהו שאמרו ג"כ בשבת (שם) שאסור להטיל גורל במנה גדולה כנגד מנה קטנה משום קוביא. וכ"כ **הט"ו** (שם).

וכ"ז בדעת הרמב"ם (שם) שהקשה שמשמע שהרמב"ם פוסק כרמי בר חמא דאסמכתא דכל כה"ג לאו אסמכתא היא, ה"ט לפי שאין הדבר תלוי בדעת עצמו אלא בדעת אחרת. וכמו שפירש חבירו, וכמו שפירש רש"י שם. וקיי"ל כרב ששת, ע"כ. וכ"כ **התוס'** סנהדרין (כ"ו:) ו**הריב"ש** (ס"ס שח). וגדולה מזו מציינו **לר"ת** (תוס' ב"מ ע"ג ד"ה הכא, וספר הישר סי' תצ"ג) דליכא משום אסמכתא בקוביא אף בדברים שבידו קצת, כי אסמכתא היינו היכן דגזים שאין מתכוין אלא להסמך חבירו על דבריו שיאמינהו, אבל משחק בקוביא אדעתא דהכי עבדי שיריחו זה או זה, ע"כ.

ולמעשה פסק **השו"ע** בחו"מ סי' ש"ע (ס"ג) כהרמב"ם שהמשחקים בקוביא ומפריחי יונים אסור אותם חכמים משום גזל, והעובר על כך הרי הוא גזלן מדבריהם. ובסי' ל"ד (ס"ג) כתב שהמשחק בקוביא פסול לעדות, והוא שלא תהיה לו אומנות אלא הוא, והואיל ואינו עוסק ביישובו של עולם הרי זה בחזקת שאוכל מן הקוביא שהוא אבק גזל, ולא שחוק בקוביא בלבד, אלא אף המשחקים בקליפי אגונים או רמונים וכיו"ב, ע"כ.

אולם **הרמ"א** בסי' ש"ע (ס"ג) כתב שהמנהג לשחוק בקוביא, ואין פסול אלא מי שאין לו אומנות אלא הוא, ע"כ. וע"י בסימן ר"ז סעי' י"ג שמי"מ דבעינן שיהיו המעות מוכנין על הדף דבכה"ג איכא משום גמירות דעת, ושי"א דאינו מותר רק כשהדף שהמעות מונחים עליו קנוי לשניהם כי אע"פ שאין משום אסמכתא בעינן קנין, ע"י הטעם לזה **בסמ"ע** (סי' אות לג) ו**בביאור הגר"א** (אות לז). וביאר **הרב פעלים** (ח"ב יו"ד סי' ל' ד"ה מיהו) דאין כונת דבריו לומר שפשט המנהג להתיר איסור משחק בקוביא, דבאמת איכא איסורא בקוביא לכוי"ע, אך הכונה פשט המנהג בענין הפיסול, שאין פוסלין לעדות אלא רק מי שאין לו אומנות אלא זו של הקוביא בלבד, ע"כ. ועיי"ש (ד"ה והנה ראה) דאסור חכמים גם שחוק התלוי במזל, אף באופן דליכא גזל, והיינו משום דמדי בקוביא, דגם זה נטל ממון חבירו בחנם, ואע"ג דזה מפקרא גמור ומקני, ולהכי לית ביה גזל, לפי לאסור משום קוביא דאית בה גזל, וכן האי דשבת המבואר להלן, דאסור להפיס מנה גדולה כנגד מנה קטנה משום קוביא, אין הכונה לומר שזה הדבר של הגורל הוא קוביא ממש, שיש בה איסור גזל, אלא הכונה הוא משום קוביא דעלמא, דיש בה גזל, וזה הגורל דמי לקוביא שיש בה גזל, ע"כ. וע"י עוד משי"כ לקמן לענין גורלות.

אולם פשט דברי **הרמ"א** בסי' ר"ז סעי' י"ג וסי' ש"ע (ס"ג) שהמנהג להתיר משחק של קוביא לגמרי. וכן מבואר **במ"ב** דלהלן. ועיי"ש ברמ"א שהביא בשם י"א דעת ר"ת הנ"ל. ו**הט"ו** (סי' ר"ט ע"ג) כתי' דאין דקיי"ל כדעת ר"ת דאגב דבעי למקני גמר ומקני כמ"ש רמ"א סימן ר"ז סעיף י"ג, ע"כ. אולם משאר הפוסקים משמע דאין עיקר הלכה כר"ת, אלא שהוא עוד סניף להקל.

ג. משחקים שונים

ולפי הנ"ל יוצא שלדעת הרמב"ם כל האסמכתאות אסורות. אולם לדעת הרמ"א אין משום אסמכתא כשאין הדבר בידו כלל אלא הדבר תלי במזל. ולפי"ז יש לחלק בין סוגי המשחקים, כגון קליפים וכדו' שהדבר תלוי קצת בידו דהוי אסמכתא, לבין משחק בקוביא ממש שתלוי במזל וכן כל כיוצא בזה. [וענין **בשו"ע** סימן ש"ע (ס"ג) שפסק ע"פ הרמב"ם (גזילה פ"ו הי"א) שהמשחק בקוביא עם העכו"ם אין בו משום גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימו"מ אלא בדברי חכמה ויישובו של עולם. וחלקו עליו לומר שאינו פסול אפי"ן אין לו אומנות אחרת, ע"כ. וביאר **הסמ"ע** (סי' ק"ד) שאע"ג דגזל גזל הוא, היינו גזל דאוי, ועוד דהגוי לא מחשב זה לגזל אלא דעתו להקנותו למי שכנגדו בכה"ג].

ד. נתן הכסף או מוחל

ואם כבר נתן הכסף כי חשב שחייב לתת מצינו מח' **ברמ"א** (סי' רז ס"ג) אם המקבל חייב להחזיר משום שהיה מחילה בטעות או לא. ועיי"ש שהביא בדעה ראשונה בסתם שבכל דבר שלא קנה משום אסמכתא, אע"ג שבא לידו צריך להחזיר, משום שהיה בטעות. ויש חולקים ואומרים דאם בא ליד הקונה קנה, ולא הוי מחילה או נתינה בטעות, ע"כ. ומשמע דס"ל דעיקר הלכה כשיטה הראשונה שהביאה בסתם. אלא שיי"ל שהמחזיק יכול לטעון קים לי כדעת החולקים.

ומ"מ אף לדעת הסוברים שיש משום אסמכתא אם מודיעים לו שמעיקר הדין פטור ואע"פ"כ מוכן לתת אין חשש גזל, כמבואר **בנמוקי"ל** (ב"ב ע"ג ד"ה גמי אמר). והביאו **הב"י** (סי' רז ד"ה ודעת נמוקי"ל).

